

Szécsényi András

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Rajk László Szakkollégiuma a tradíciók és a szocialista elitképzés metszetében (1970–1988)

A SZAKKOLLÉGIUMI MOZGALOM ELŐZMÉNYEI MAGYARORSZÁGON

A tanulmány célja, hogy bemutassa a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKE)¹ Rajk László Szakkollégiumának szervezetét, működését és eszmei tartalmait a kezdetektől a rendszerváltozást megelőző időszakig. Vizsgálatomban elsősorban arra keresek választ, hogy a Rajk Szakkollégium miként definiálta saját magát, hogyan élték át tagjai a vizsgált szűk két évtizedet. Ennélfogva vizsgált forrásaim elsősorban a szakkollégium saját – meglehetősen gazdag és heterogén – forrásai: jegyzőkönyvek, visszaemlékezések, kiadott és kiadatlan feljegyzések, emlékezések. Mindehhez bizonyos esetekben kontrollforrásként csak sajtócikkeket állt módomban felhasználni, ugyanis a Rajk Szakkollégiumnak – az alapítást és szervezeti változásokat kivéve – levéltárba nem került iratanyaga.

A szakkollégium a hazai tehetséggondozás és elitképzés egyik fontos eleme, sajátos jogi helyzetű intézmény a magyar felsőoktatási rendszerben. A szakkollégiumi mozgalom az 1970-es évekig ismeretlen volt Magyarországon, az angolszász világban azonban évszázados múltra tekintett vissza. A szakkollégium mint intézmény mégsem mondható teljesen szervesen képződménynek hazánkban. Elsőként az 1928-ban létesült (majd 1951-ben feloszlott) pécsi Szent Mór Kollégium (Maurinum) említhető, ahol a bentlakás mellett tudományos stúdiumok teljesítését is előírták. A Maurinumnál jelentősebb volt a jobboldali radikális Turul Szövetség kezdeményezésére, de állami támogatással 1939-ben megalakult Bolyai Kollégium (1942-től: Györfly István Kollégium), amely a budapesti egyetemeken tanuló, szegény sorsú hallgatók számára kínált kedvezményes vagy ingyenes lakhatást. A kollégiumban rendszeresen tartottak tudományos előadásokat, vitaesteket is, ilyenformán kiegészítő képzést jelentett a bentlakásos intézmény lakói – köztük számos közgazdászhallgató – számára. A II. világháború után a Györfly Kollégium virágzásnak indult: a köpönyegéből kibújó népi kollégiumok rendszere, a NÉKOSZ szervezete 1949-ig fontos szerepet játszott

¹ Jelen tanulmányban az általánosan bevett Közgazdaságtudományi Egyetem, Közgáz megjelölések alatt a következő, egymással jogfolytonos intézményeket értem: Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem (1948–1953), Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (1953–1990).

a tudományos és művészi – paraszt- és munkásszármazású – tehetségek gondozásában, pályájukon való elindulásában. Közülük számosan a konszolidáló Kádár-rendszer kulturális elitjébe kerültek, hangadókká váltak.² Másik eszmei előzményként említhető a nagy múltú Eötvös József Collegium. A pesti egyetem³ égisze alatt a Collegiumot 1895-ben báró Eötvös Loránd alapította a párizsi École Normale Supérieure mintájára. Az 1910-ben mai helyére (XI. kerület, Ménesi út 10.) kerülő Collegium szakosított képzésben többletismereteket adott át az ide felvételt nyert hallgatóknak. A magas szakmai követelmények, a tudományterületek szerinti „műhelyekben” folytatott kiváló képzés és neves oktatók valóságos elitképzővé avatták az Eötvös Collegiumot. Az 1948-ban bezárított, majd 1958-ban újraindult szellemi műhely életében kitüntetett helyet töltöttek be a közös programok, rendezvények, szokások, amelyek az összetartozás érzését adták a diplomaszerezést követően is.⁴ Az Eötvös Collegium nem volt demokratikus intézmény, a valódi diák-önkormányzatiság hiányában a tanáregyéniségek vezető szerepe dominált, a magas szakmai nivó tette példaképpé. Szabad, vitaigényű és társadalomkritikus szellemiségével és a benne keletkező személyes kapcsolathálók révén, a NÉKOSZ, sőt a sárospataki Református Kollégium szellemisége, Újszászy Kálmán faluszemináriumainak eszmeisége is fontos szellemi muníciót hordozott sokak számára a Kádár-korban.⁵

Az 1948-ban létrehozott, marxista elitképzőnek szánt Közgazdaságtudományi Egyetem vezetésében azonban soha nem fogalmazódott meg sem a népi, sem az elitista szakkollégium megteremtésének igénye. Az egyetemről az angolszász bentlakásos, saját identitástudattal és tagjaik számára életre szóló összetartozást nyújtó college-ok⁶ kiépítésének gondolata is idegen volt. A fent említett történeti előzmények és párhuzamok azonban inspirációt jelentettek néhány fiatal, ambiciózus oktatónak, akik nem elégedtek meg a Közgáz által nyújtott oktatási és véleményalkotási keretekkel. A felszín alatti kritikus hangok önmagukban ugyanakkor elégtelenek lettek volna ahhoz, hogy az egyetem teret engedjen bármiféle önálló gondolkodást, önképzést segítő centrum megszervezésének. Ehhez szükséges volt egy új komponens: az 1967-ben elindult gazdasági mechanizmus felhajtó ereje. A rövid életű, 1972–1973-ban már kifulladásig tartó gazdasági reform⁷ nyomán, annak mintegy melléktermékeként, 1968 és 1970 között ugyanis a Közgázon a Szabó Kálmán rektor által fémjelzett strukturális és oktatási liberalizálódási folyamat ment végbe. Ez biztosította azt a szabadabb légkört és szervezkedési alapot, amelyben felélénkült a hallgatói közélet, és a hazai felső-

² Összefoglalóan elsősorban: Kardos (szerk.) 1978; Papp 2008.

³ 1920-tól Pázmány Péter Tudományegyetem, számos szervezeti átalakítás után 1949-től Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE).

⁴ Seps 2005: 31–38; Horváth–Kádár (szerk.) 2014: 9–34.

⁵ Kézdi (szerk.) 2010: 32–35; Bartha 2013: 95–180.

⁶ Anderson 1995.

⁷ 1973 után „dinamikus rángás” lépett életbe (megmerevedés–válság–korrekció–reform–rekorrekció/megmerevedés ciklusa), amely 1989-ig eltartott, kényszerpályát adva a szakkollégiumok fejlődési lehetőségeinek (Rainer 2004: 11–30).

oktatásban egyébként is privilegizált MKKE számára bizonyos új szemléletű, piacorientált stúdiumok alakítására nyílt lehetőség. E reform egyik eredménye volt a Ford Alapítvány (Ford Foundation) ösztöndíjprogramjába⁸ való sikeres bekapcsolódás.⁹ Új, kapitalista gazdaságtani ismereteik reformra nyitott szemlélettel bővültek. Az ösztöndíjasok között volt 1968-ban Chikán Attila is, az Ipargazdaságtan Tanszék – ekkor 26 éves – tanársegéde, aki az Egyesült Államokban több egyetemmel és részben annak ifjúságával, kollégiumaival is megismerkedett. A tengerentúlon szerzett tapasztalatai jelentős hatást gyakoroltak rá, felismerte, hogy a hazai egyetemi munkát hallgatói elitcsoportoknak nyújtott plusz feladatok révén, társadalmi célok kijelölése által volna érdemes kiegészíteni. Az 1968 utáni nyíltabb egyetemi légkörben Szabó Kálmán és részben az USA egyetemi közegét akkor már ismerő Berend T. Iván¹⁰ aktívan képviselték egy új fajta ifjúsági-értelmiségi szervezkedés igényét.

KEZDETEK

A fent említett intézményi példák megléte, valamint az eredők és a közeg szerencsés együttállása egyaránt kellett ahhoz, hogy az 1968/69. tanév során az állampárt modellintézményének és káderképzőjének számító, szervezetileg megreformált és a nyugati (kapitalista) gazdasági modellek megismerése felé is nyitó MKKE keretein belül új szervezeti forma jöhessen létre. Chikán Attila szoros kapcsolatot ápolt a hallgatósággal, ezért evidens volt számára, hogy nem az oktatói szféra, hanem az ifjúság irányából volna indokolt elindulni. Azt tapasztalta, hogy a hagyományos egyetemi kollégiumok tartalmilag kiüresedtek, a Közgáz reformja sem érintette őket.¹¹ Helyesen érzékelte azt is, hogy ezzel egyidejűleg az egyetem a társadalmi mobilitás (a munkás- és parasztszármazásúak felsőoktatásba jutása) szempontjából bezárult.¹² Az Egyesült Államokból való hazatérését követően, az 1968/69-es tanévtől azt propagálta, hogy a hallgatók önképzésére építő, az anyaegyetemtől részben független szervezet kiépítésére nyíljon lehetőség.¹³

Először 1969 márciusában vetette fel szűk tanszéki körben, hogy szükséges volna a NÉKOSZ közösségi céljait is meghaladó és az Eötvös Collegium minőségi horizontját megüelő olyan hallgatói közösség tető alá hozására, amely többlettudással gyarapítja tagjait, egyszersmind közösségi élményt nyújt az egyetem

⁸ Somlai 2009: 289–291.

⁹ Bora Gyula-interjú, 2018. BCEL DTA.

¹⁰ Berend T. Iván-interjú, 2018. BCEL DTA.

¹¹ Kézdi (szerk.) 2010: 15.

¹² 1963 után már nem működött a mobilitás: a fizikai dolgozók gyermekei (az 1980-as évekig) bár továbbra is nagyobb arányban (a nappali tagozaton átlagosan 17%-ban) kerültek be az egyetemre, mint más felsőoktatási intézmények esetében (különösen a levelező képzésre igaz ez a megállapítás), összességében mégis csökkenő tendencia érvényesült a végzettek vonatkozásában (Ladányi 1998: 1514–1518).

¹³ RLSZA, 00008446; Bod 2019: 29.

hallgatói számára. A kezdetben ködös elképzelések hamar támogatóra találtak az ekkor már a hallgatói közösségek megreformálásán ugyancsak gondolkodó Szabó Kálmán rektor személyében, aki az általa keresztülvitt egyetemi reform lehetséges lezárásának tekintette Chikán ötletét. Chikán tehát megbízást kapott elképzelései kidolgozására, amelyet a nyár folyamán egyeztetések sora követett. Az ambiciózus tanársegéd 1969 őszén tehát a rektor és bizalmasa, Bedő Gyula rektorhelyettes támogatását élvezve kezdett el megszervezni egy általa szakkollégiumnak nevezett struktúrát az „MKKE Szakkollégiuma” néven. Szabó maga is népi kollégista volt az 1940-es években, így az ő szeme előtt elsősorban a népi tehetséggondozás folytatása lebegett. Chikán és néhány bizalmasa azonban ezen túlmenően a nem kielégítő egyetemi oktatási színvonal emelésén, a gazdasági reformok fejlesztésén és az ifjúsági élet közösségibbé tételén is gondolkodtak. A szervezés hónapjai alatt nemcsak a NÉKOSZ, de az Eötvös Collegium működését, szabályzatait, programjait is tanulmányozták, sőt, egyeztettek is képviselőikkel.¹⁴ A Chikán által elkészített *Tézisekre*¹⁵ épülő, novemberre kiforró program¹⁶ alapján az Egyetemi Tanács bevonta az egyetemi KISZ Bizottságot a konkrét keretek kialakításába. Velük egyeztetve már február során kidolgozta a szakkollégiumi szervezeti és működési szabályzatát, amely erős befolyást biztosított az egyetemi szerveknek. A szabályzat deklarálta, hogy a szakkollégium az „MKKE intézménye”. A kollégium számára tudományos, közösségi, politikai és társadalmi célokat is megfogalmazott.

„Célja, hogy a többségében munkás-paraszt hallgatók közül kikerülő tagjainak lehetővé tegye az egyetemi oktatáson túlmenő önképzést. Ezzel elősegítve, hogy belőlük marxista világnézetű közgazdász váljék, akik képesek tudományos alkotómunkára, a gyakorlati élet problémáinak értő megoldására, a tudomány és a társadalmi haladás áldozatos előmozdítására, a gazdasági és politikai munka állandó egységben tartására.”¹⁷

Az SZMSZ lényegi változtatások nélkül a tanulmányban vizsgált időszakban végig érvényben maradt.

További hosszas egyeztetéseket követően az egyetemi KISZ-titkárok és az egyetemi szenátus bevonásával összeülő 7 tagú felvételi bizottság 1970. február 24–26. között választotta ki a jelentkező 34 hallgatóból az első 25 tagú évfolyamot. Az 1970 nyarán induló első évfolyam tagsága tudatosan a Közgáz második évfolyamából rekrutálódott: az első évfolyambelieket a szervezők szerint túlságosan lekötötte az egyetemi beilleszkedés, az idősebbek pedig a hosszú távú együtt-lét igénye miatt estek ki.¹⁸

¹⁴ RLSZA 00006585, 4.

¹⁵ RLSZA 00007636, 1–4.

¹⁶ RLSZA 00006585, 2.

¹⁷ RLSZA 00007476, 1.

¹⁸ RLSZA 00006585, 13.

Az alapítás csakhamar politikai kérdéssé vált: az egyetemi pártbizottság és a KISZ az említett közreműködés dacára saját, a közgazdász ifjúsággal kapcsolatos hatóerejének csorbítását, illetve a fővárosi pártkáderek befolyásának csökkenését látta a szakkollégium születésében, amire igyekeztek felhívni az Egyetemi Tanács figyelmét. A rektor személyes befolyása azonban más irányba terelte a Közgáz legfőbb döntéshozó szervét. Egy 1970. március 2-án kelt rektori határozat engedélyezte a szakkollégium megalakulását, felügyeletét az oktatási rektorhelyettesre bízva, s rendszeres beszámoltatásra kötelezve az intézményt.¹⁹ Ezzel a gesztussal voltaképpen jelezték az új közösségnek, hogy az önállóodás, a szabad gondolatok kifejtésének határait a mindenkori egyetemi vezetés szabja meg. A szakkollégium működése ugyanakkor valódi demokratikus alapokon nyugodott, ahol a tagok szabad viszonyok között tudományos és társadalmi kérdésekről eszmét cserélhettek. Így lényegében a kollégiumba felvételt nyert fiatalok joggal érezhették úgy, hogy egy zárt rendszeren belüli szabad buborékba kerülnek. Az „ötletgazda” kollégiumvezető és Szabó rektor azt szerették volna, hogy a szakkollégium egy, a Közgázról kiinduló egyetemi-ifjúsági mozgalom irányító zászlóshajója legyen, ám Chikán „kísérleti próbálkozásai (például Aczél Györgynél), beleütköztek a lágyabbá vált állampárti hatalom betonfalába”.²⁰ Ezért rövidesen az önálló útkeresés talajára léptek, voltaképpen az aczéli politika túrt kategóriájában maradva. Az 1970-es évek végétől a Kádár-rendszerben a kulturális ellenállás sajátos formájaként, a hatalom és a társadalom komplex és nagyon változó kapcsolatának bizonyítékaként léteztek.²¹ A kollégiumigazgató néhány évvel későbbi vallomása szerint az egyetem és a kultúrpolitika felől érkező ellenző hangok sokkal inkább összeforrasztották, megerősítették, semmint szétforgácsolták a közösséget.²²

A kollégium szervezeti kereteinek kidolgozásában kezdettől fontos szerepet játszott az a maroknyi másodéves diák, akik az első évben jelentkeztek a „szakkoliba”, amely csupán három év elteltével vette fel Rajk László nevét. A névadást hosszas viták előzték meg: a felvételt nyert hallgatók keresni akartak egy jól megjegyezhető, markáns nevet, olyan személyét, aki a hazai gazdaságtörténetben vagy közgazdaságtudományban jelentős szerepet töltött be. Széchenyi István gróf neve gyakorisága miatt került le a napirendről, Heller Farkas pedig azért, mert a kollégisták érezték, az egyetemi pártvezetés nem támogatna egy Horthy-kori professzorról elnevezett kollégiumot. Végül, többéves vitasorozatot követően, a kollégisták demokratikus úton választották ki a kivégzett kommunista politikus nevét, amire három indokot találtak: egyrészt azért, mert az

¹⁹ 1974-től az egyetemi felügyelő szerv a Kollégiumi Tanács lett. Tagjai: az oktatási rektorhelyettes, a kollégiumi igazgató és DB-titkár, az egyetemi pártszervezet képviselője, az egyetemi KDB titkára és az egyetem gazdasági igazgatója. A Tanács elnöke a rektorhelyettes maradt (RLSZA 00007639, 5).

²⁰ Szabó 1995: 24.

²¹ Apor–Apor–Horváth–Scheibner 2018: 13.

²² RLSZA 00006585, 12.

1940-es években Rajk László kommunista belügyminiszter elkötelezett támogatója volt a népi kollégiumi mozgalomnak, másrészt azért, mivel a Rajk-per és az újratemetés miatt Rákosi egykori bizalmasa, majd áldozata nevével a szakkollégium egyfajta rendszeren belüli ellenzékiiséget is igyekezett reprezentálni. A névadásról szóló rajkos emlékezések szerint e kettős szempont egyúttal szimbolizálta is a Rajk Szakkollégium önképét, jóllehet ez a valósággal a későbbiekben nem feltétlenül esett egybe. Egyébként már 1956 szeptemberében felmerült a Petőfi Körben, hogy az MKKE egyik kollégiumát, egyfajta ellenzékiiség által vezérelve Rajkról fogják elnevezni, de László Imre professzor terve végül a forradalom alatt nem valósult meg.²³ Ennek az ötletnek a felelevenítése volt a névvalasztás 1973-ban, s ezzel – a szakkollégium kiadványaiból nem, de a korabeli diákbizottsági (DB) jegyzőkönyvekből egyértelműen kiderül²⁴ – meg akartak felelni a párt- és egyetemi vezetéssel való, kényes, jó viszonyának is; kommunista politikusról kívánták elnevezni az intézményt, aminek Rajk László személye akkor már tökéletesen megfelelt. Ez olyannyira így volt, hogy 1974. április 19-én ünnepélyes külsőségek között névadóünnepséget is tarthattak,²⁵ amelyen az egyetemi vezetésen kívül a köz- és pártélet számos reprezentánsa megjelent. Utóbbi körülményekben azt is jelentette, hogy a szakkollégium a pártszervek szemében „betagozó-dott” a kulturális szférába, és elismerték az elmúlt évek eredményeit.

A szakkollégium a Veres Pálné utca 36. szám alatt kapott helyet, innen – az egyetem utasítására – át kellett költözniük 1981-ben a Makarenko (ma: Horánszky) utca 20-ba.²⁶ A Rajk célja kezdettől fogva az volt, hogy olyan értelmiségi elitet neveljen, amely aktív szerepet vállal a társadalmi problémák kezelésében. Sokat hangoztatott hármas jelszavává már 1970-ben a szakmaiság, közösségiség és társadalmi érzékenység vált.²⁷ Ezek a szerepkörök egymással fúzióban állva valójában nem váltak le egymástól. A szakkollégium sikerességét a későbbiekben éppen az összefüggésük megléte biztosította a rendszer által kontrollált kereteken belül.

KÖZÖSSÉGI ÉS TÁRSADALMI SZEREPKÖR

Az 1970-es évtized egybeesett azzal a rajkos generációval, amelyik még a szocialista rendszer megreformálásában gondolkodott, s gyakoriak voltak az ezt alátámasztó, ám kritikus elméleti közgazdaságtani stúdiumok, rendezvények. A 70-es évek a kollégium – számos megfogalmazó szerint – „plebejus korszakának” tekinthető. A népi kollégista örökség továbbvitelét politikai okok is erő-

²³ Pogány (szerk.) 2003: 88–89.

²⁴ RLSZA 00007639–00007650.

²⁵ Az avatóbeszédet Gosztonyi János kulturális miniszterhelyettes, volt népi kollégista tartotta.

²⁶ A szakkollégium 2006-ban újra lakhelyet váltott, a Horánszky utca 6. épülete a Rajk jelenlegi otthona.

²⁷ Kézdi (szerk.) 2010: 13.

sítették. Az egyetemi vezetés részéről ugyanis kezdettől elvárt szempont volt a munkás-paraszt származású tagok beválogatása (holott e „kvázi-osztályoknak” nem volt osztálytudta sem),²⁸ mivel ez rögtön jelentős politikai bázist is adott a szakkollégiumnak. Chikán Atilla 1975-ben így tekintett vissza az első évekre:

„[A] munkás- és parasztszármazású fiatalok között volt ugyanakkor a legnagyobb különbség még az egyetem által elvileg nyújtott lehetőségek és a valóságos helyzet között – mi pedig még ezen probléma feloldásán túl bázist akartunk teremteni a körökben a tudományos káderutánpótlás számára. Ezt a látszólagos ellentmondást az a hitünk oldotta fel, hogy ezek az emberek lesznek képesek leginkább megérteni, hogy számukra a közösségi célok és tevékenységek vállalása óriási lehetőséget jelent. Természetesen nem kívántuk kirekeszteni azokat a hallgatókat sem, akik ugyan értelmiségi származásúak, de a közös célt elfogadva vesznek részt munkánkban, s ebbe a közösségbe beilleszkedve mintegy serkentik annak belső aktivitását.”²⁹

Ez tehát azt jelenti, hogy a kollégiumvezetés – részben igazodva az egyetemi pártelvárásokhoz – proaktív módon beemelte a „nékoszos” hagyományból eredő „munkás- és parasztszármazásúak” pozitív diszkriminációját a felvételi elveik közé. A kollégiumvezető szerint a vidéki, jobbára szegényebb rétegekből verbuválódott tagok az 1980-as évek elejéig sokszor idegenkedve fogadták a kisebbségben lévő, kevesebb hátránnyal induló budapesti társaikat.³⁰ A probléma kifelé azonban sosem artikulálódott, a Rajk ilyen értelemben egységes képet mutatott. Nem volt egyértelmű azonban, hogy a Rajk a NÉKOSZ tulajdonképpeni folytatója vagy valami egészen más lesz. Az biztos volt, hogy a NÉKOSZ (és elődjei) mint közösségteremtő erő és az „olthatatlan tudásvágy, többet akarás” mintájául szolgál.³¹ A szakkollégium működésében a népi örökség állandóan hangoztatott, fontos tényező maradt, egyes képviselőik az 1980-as évek végéig aktív szereplői voltak a Rajk életének. Az ideológiai betagozódás okán a belső, demokratikus működés, valamint az egyetemi pártszervek ellenőrzésének/számonkérésének kompromisszuma tartósnak bizonyult, sőt, 1974 őszétől a Rajk üzemekkel kötött kétoldalú szerződésai révén, elsősorban az Országos Tervhivatal és a Csepel Művek számára végzett rendszeres hallgatói munkákkal engedélyezték a „mellékkeresetet” is a rajkosok számára. A Közgáz vezetése cserébe elvárta, hogy a kollégiumban politikai-ideológiai képzés is folyjon, amelynek látszólag igyekeztek eleget tenni. A második év elteltével az Egyetemi Tanács is elégedetten jelentette:

„Megállapítható, hogy a szakkollégium a hozzáfűzött reményeket beváltotta. [...] A szakkollégiumban változatlan alapelv, hogy szilárd marxista meggyőző-

²⁸ Majtényi 2018: 135–136.

²⁹ RSZKA 00006685, 2–3.

³⁰ RSZKA 00006685, 10. és 39.

³¹ RLSZA 00006685, 2–3.

désű, aktív politikai testület legyen, példát mutatva a szakmai és politikai munka összekapcsolására.”

Kiemelték azt is, hogy a fizikai dolgozó gyermekei többségben vannak, és igen jó tanulmányi eredményekkel büszkélkedhetnek.³² A hazai országos sajtó előszeretettel emelte ki, gyakorta felnagyítva, eltúlozva ezt a szálát. Erre ad példát a *Fiatalok Órája* című televízióműsor, amelynek 1980. márciusi adásában a Rajkot, a Györfly Kollégiumot és NÉKOSZ-t igyekeztek közös nevezőre hozni.³³

A külső környezet – a mindenkori egyetempolitikai viszonyok, bizonyos időszakonként más külső hatások is – döntően befolyásolták nemcsak a demokratikus működést, de a felépítést is.³⁴ A kollégium legfontosabb döntéshozó szerve az évi néhány alkalommal összehívott Kollégiumi Gyűlés volt, ahol a közösség minden tagja részt vehetett, majd rendszerint vitákat követően döntéseket hoztak. Ezen a fórumon választották meg és ellenőrizték a kollégium vezető bizottságait is, mint a napi ügyeket irányító, szervező és fegyelmi hatóságként eljáró, a szakkollégiumot a szervezeti és működési szabályzat értelmében irányító Diák-bizottságot és a Felvételi Bizottságot. A minden februárban megválasztott/újra-választott DB a Rajk történetében különleges szerepet játszott. Megválasztásuk és a megelőző kampányidőszak a Rajk legnépszerűbb, kollégiumi aktivitást kiváltó eseményei voltak, amelyek jelzik a demokratikus viszonyok meglétét. A DB adta ki a kollégiumi képzést sikeresen teljesítő, végzést tanúsító oklevelet is. A hétagú DB tagjai közé tartozott az igazgató és évfolyamonként 2-2 képviselő. Tagjaik a vezetői feladatokat egymás között „hajlamaik szerint” osztották be, még ezen a szinten sem jelentkezett centralizáció.³⁵ Vezetői mindenkor meghatározó szerepet játszottak a kollégium fejlődésében, s az 1970-es években fegyelmi jogkörük is volt.³⁶ A Rajk vezetője az igazgató (egyben pozíciójánál fogva a DB tagja), aki az alapítástól 2010-ig a nagy tekintéllyel bíró Chikán Attila volt. Formális szerepe csekély, informálisan viszont az egyetemi, akadémiai és a vállalati szféra irányában egyaránt döntő kapcsolatot jelentett a Rajkban. 1972-től a DB munkáját az MKKE-n oktató nevelőtanár segítette (1972–1982 között Mucsi Barnabás, 1983–1988 között Kiss László), akik pozíciójuknál fogva a DB tagjai lettek. 1974 novemberében Szabó Kálmán korábbi rektor vezetésével létrehozták a Tanácsadó Testületet, amely nemcsak szakmai segítséget, de fajsúlyos személyiségeivel mindenkor valódi védőhálót biztosított. A Tanácsadó Testület voltaképpen túlmutatott önmagán: a tudományos szakemberek bevonása mellett igyekeztek pártembereket is pozícióba helyezni, kivédeni ezzel a szakkollégiummal szembeni külső nyomást. Mellettük viszont az egykori népi kollégisták is helyet kaptak ebben a grémiumban. Ugyanez a kettősség jelent meg a felvételi bizott-

³² Jelentés az MKKE 1971/1972. évi munkájáról. 1972. június 26. BCEL 7/a-I. 23. kötet.

³³ *Fiatalok órája*. A hátrány előnyei. *Magyar Hírlap* 1980. március 13. 9.

³⁴ RLSZA 00007646, 3–5.

³⁵ RLSZA 00006585. 57–58.

³⁶ Kézdi (szerk.) 2010: 22.

ság összetételében: a héttagú testületben az igazgató és a mindenkori DB-tagok közül három fő képviselte a hallgatókat, míg az egyetemi KISZ a pártszerűség betartásáért volt felelős.

1. táblázat³⁷*A tagság megoszlása szakok szerint (1970–1985)*

Szak/tanév	1970/1971– 1979/1980	1980/1981	1981/1982	1982/1983	1983/1984	1984/1985	Összesen
<i>Általános Közgazdasági Kar</i>	137	37	35	34	35	36	183
tanári A	20	2	2	6	4	3	20
tanári B	6	2	2	3	2	2	8
tanári C	3	–	–	–	–	–	3
tanári D	3	–	–	–	–	–	3
pénzügy	24	20	21	14	14	15	50
<i>Népgazdasági tervező-elemző szak (elméleti, matematikai és vállalati tervező szakágazatokkal)</i>	81	13	10	11	15	16	99
<i>Ipari Kar</i>	54	16	19	21	20	15	75
ipar	37	10	10	13	12	9	49
mezőgazdaság	15	6	6	4	4	1	18
közlekedés	2	–	3	4	4	5	8
<i>Kereskedelmi Kar</i>	22	10	9	15	16	20	41
belkereskedelem és áruforgalom	3	–	–	3	3	5	7
külgazdaság	15	10	9	12	13	14	25
nemzetközi	4	–	–	–	–	1	5
<i>Összesen</i>	213	63	63	70	71	71	299

A Rajk tagjai 1988-ig kizárólag a Közgáz hallgatóiból verbuválódtak. A szakkollégiumban a bentlakás nem volt kötelező, ám a „munkás-paraszt egység”, fenntartása elvárt volt. Az 1980-as évek elejétől megindult – később tárgyalandó – átrendeződéssel a budapesti diákok egyre nagyobb arányban kerültek be a Rajkba, innentől fogva a bentlakás kérdésében – a kollégium orgánumaiban is – folyamatos viták, nézeteltérések voltak. 1981-ben a DB döntése értelmében évente két végzett hallgató továbbra is bent lakhatott a kollégium épületében.³⁸ A mondottakból következően a hallgatók zöme számára a kollégium otthonként is szolgált: 3–5 fős szobáiban éltek, közösségi tereiben tanultak, eszmét cseréltek, vitatkoztak. A közösségi lét kiterjedt a végzettekre is, részükre 1973-ban

³⁷ Czakó–Fábián 1985.

³⁸ Kézdi (szerk.) 2010: 85.

létrehozták a Volt Szakkollégisták Körét (VOSZK). A VOSZK meghatározó szerepet játszott a rajkosok kapcsolatépítésében, a diplomázás utáni elhelyezkedésben. Az igen aktív VOSZK-os háló révén a rajkosok már egyetemi éveik alatt vezető beosztású közgazdászokkal, vállalati vezetőkkel találkozhattak, ezáltal joggal gondolhatták a kollégisták közül sokan, hogy egyfajta tudományos-gazdasági „elithez” tartoznak. A volt szakkollégisták közül sokan aktívan befolyásolták a Rajk irányvonalát a későbbiekben is, 1981-től 30 tagú VOSZK Tanács fogta össze tevékenységüket, soraikban akadémiai, párt, állami és vállalati szférában vezető beosztásban dolgozó közgazdászokkal. A kollégium épületében rendszeres tanácskozásokat folytató VOSZK-osoknak a bentlakó hallgatók mellett ugyancsak tagdíjat kellett fizetniük, cserében részt vehettek a szakkollégium összes rendezvényén, a DB-üléseken és a felvételikén is.³⁹ A jelen tanulmányban nem tárgyalandó kollégiumi közös terek ugyancsak fontos részei voltak a kollégiumi életnek, főként a könyvtár és a szórakozási célokat szolgáló, 1978 elején létesített klubhelyiség.⁴⁰

Kiemelkedően fontosak a Rajk történetében a vidéken megrendezett nyári táborozások, amelyek hármast célt szolgáltak: az elmúlt szakkollégiumi év értékelését, közös szórakozást és a májusban felvettek integrálását a közösségbe. A táborokon belüli oldott, demokratikus légkör nem tudott kiteljesedni, mivel azok költségvetését a KISZ, illetve részben az egyetemi vezetés biztosította, s így meg kellett felelni az ő elvárásaiknak is. Rendszerkritikus megnyilvánulások, a kulturális ellenzékiséghez tartozó szerepkör felvételéről a 70-es években szó sem lehetett. 1981-től fogva téli táborokat is tartottak, amelyek mindig gazdasági szakkérdéseket tárgyaltak. Számos kötetlen rendezvény létezett a Rajk története során, ezek számbavételére nincs mód: a szakmai közgazdasági esztendőversenyeken át az esszéversenyekig és a szakmán túli sport- és zenei előadásokig, versenyekig és kötetlen összejövetelekig több tucat rendezvénytípus létezett, amelyek az összetartozást szolgálták. A kezdetektől 1989-ig évente egyszer szakmai alapú közös külföldi kirándulásokra is sor került, a szakkollégium egyetemi és vállalati támogatásával.

A Rajk társadalmi arculatának teljes körű megrajzolásához nem állnak rendelkezésre elégséges történeti források és feldolgozások. Nem ismert, hogy a kollégiumba jelentkezőket mi motiválta és milyen eredményeket produkáltak a felvételi beszélgetésen. Az erről szóló jegyzőkönyveket ugyanis – hogy később visszaélés ne legyen – szisztematikusan megsemmisítették.⁴¹ Szerencsére 1978–1985 között, az MKKE Szociológiai Intézetében Hrubos Ildikó vezetésével felállított, az egyetemi ifjúság társadalmi összetételét vizsgáló kutatócsoport részben a Rajkot is vizsgálata tárgyává tette. Ezt egészítette ki a rajkos Czakó Erzsébet, Fábíán Tamás, Hársfalvi Tamás és Misovicz Tibor-féle reprezentatív szociológiai

³⁹ RLSZA 00006585, 45.

⁴⁰ [Szerző nélkül] *Szaklap* 1977. december 8. 2.

⁴¹ Az információt köszönöm Csonka Márknak, az Archívum felelősének, a Rajk DB titkárának (2019).

felmérésorozatot, amely a Hrubos-kutatócsoport irányítása alatt végezte munkáját. Mivel hasonló történeti-szociológiai felmérés nem készült, ennek és a szakkollégium 10. évfordulójára készített „házi felmérésnek” az alapján lehet óvatos becslést adni a Rajk Szakkollégium társadalmi arculatáról. 1970 és 1985 között összesen 228 kollégista végzett a Rajkban, és nyert erről szóló oklevelet.

2. táblázat⁴²*A hallgatók létszáma évfolyamok szerint (1970–1985)*

Tanév	1970/71– 1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	Összesen
Felvételre jelentkezett	469	71	32	65	39	39	–	715
Felvételt nyert	251	29	23	33	25	23	–	384
Létszám tanév elején	–	66	79	72	81	79	75	–
Létszám tanév végén	–	61	63	63	70	71	–	–
Évközi kilépés	49	5	16	8	10	7 v. 8	4	9
Évközi kizárás	11	–	–	1	1	–	–	13
Végzettek száma	142	22	14	17	16	17	–	228

A vizsgált időszakban a végzettek 56,1%-a nő, 43,9%-a férfi volt. A szakkollégium erős tudományos irányvonalát mutatta, hogy a végzettek 51,4%-a a felsőoktatásban vagy tudományos kutatói pályán tudott elhelyezkedni. 20,6%-uk az államigazgatásban, szakminisztériumban vagy annak háttérintézményeiben nyert elhelyezést, 19,6%-uk szövetkezetekben és a kibontakozó privát szektor egyes területein, 8,4%-uk pedig egyéb területeken. Ezzel szemben a nem szakkollégista Közgáz-hallgatók ugyanezen időszakban 54,3%-ban szövetkezeteknél és állami vállalatoknál helyezkedtek el, 31,8%-ban az államigazgatásban és szakminisztériumban vagy annak háttérintézményeiben, és csupán 11,7%-uk kapott állást akadémiai, egyetemi kutatói pozícióban (2,2% egyéb kategóriába esett). Ez az eredmény, vagyis az, hogy a volt szakkollégisták körében háromszor annyian dolgoztak a tudományos szférában, mint egykori nem szakkollégista társaik, a Rajk kiemelkedő tudományos elitképző szerepét húzza alá (ami egyébként a sikeres TDK-dolgozatok nagyobb arányán is érzékelhető). A vizsgálat eredményei alapján azonban nem lehet megállapítani, hogy az egyes szférákban milyen jellegű és szintű pozíciót birtokoltak a volt rajkosok, így a gazdasági-politikai elitben betöltött szerepükkel kapcsolatban nem lehet számszerű megállapítást tenni.

Ha a fentieket összevetjük a társadalmi mobilitást vizsgáló kérdőívek eredményeivel, akkor azt látjuk, hogy a szakkollégium messzemenően megfelelt kitűzött céljainak: az első évtizedben markánsan érvényesült a forrásokban a „mun-

⁴² Czakó–Fábián 1985.

kás-paraszt” származásúak felülreprezentáltsága,⁴³ vagyis a társadalmi mobilitás, amely 1981 után, az újrafogalmazott céljainak megfelelően már jóval kevésbé érvényesült.

3. táblázat⁴⁴*A hallgatók megoszlása származás és lakóhely szerint, 1970–1984*

Vidéki hallgatók	fizikai dolgozók gyermeke	122 fő			188 fő
	nem fizikai dolgozók gyermeke	66 fő			
Budapesti hallgatók	fizikai dolgozók gyermeke	25 fő			76 fő
	nem fizikai dolgozók gyermeke	51 fő			

származás/felvétel éve		1980	1981	1982	1983	1984	összlétszám: 1980/1984
Nem budapesti hallgatók	közvetlen termelő	5	3	6	7	5	26
	alkalmazott	3	3	6	6	3	21
	értelmiségi	8	7	7	5	6	33
	<i>összesen</i>	16	13	19	18	14	80
Budapesti hallgatók	közvetlen termelő	–	–	–	–	–	–
	alkalmazott	–	–	–	1	2	3
	értelmiségi	3	4	3	4	3	17
	<i>összesen</i>	3	4	3	5	5	20

Az 1980-as évek elejétől a származás már egyáltalán nem számított a felvételin, aminek az lett az eredménye, hogy az évtized derekától, a korábbiakkal szemben a kollégium lakóinak többsége a városi értelmiségi fiatalság soraiból került ki.⁴⁵ A vezetés (a DB) viszont továbbra is törekedett arra, hogy a népi/munkás hagyományt továbbörökítse. Ezzel együtt úgy tűnik azonban, hogy az évtized első felére ennek hangsúlyozása egyre inkább mítosszá, semmint hagyománnyá vált a Makarenkó utcai épület falai között. Ez lehetett a fő oka annak a beszámolóknak, kiadványoknak, orgánumoknak minduntalan felbukkanó problémakörnek, hogy a rajkosok már az 1970-es évek végétől egyre inkább eltávolodtak a Szabó és Chikán által kialakított, működéshez szükséges kompromisszumoktól.

A szakkollégium működésének és munkásságának fontos forrását jelentik orgánumai: 1977. november 25-én indult a hetente megjelenő kollégiumi

⁴³ Meg kell jegyezni, hogy a szociológiai vizsgálat nem tudta felmérni a kollégium identitásában és céljaiban is meghatározó „munkás-paraszt” arculatot, ehelyett a „hátrányos helyzet” kategóriát használta: vagyis a fizikai munkát végző és érettségivel nem rendelkező eltartót (apát).

⁴⁴ Czakó–Fábián 1985.

⁴⁵ Kézdi (szerk.) 2010; RLSZA 00008488, 46.

újság *Szaklap* címmel, három évvel később a tudományos igényű *Szakkollégiumi Füzetek*, amely egy-egy gazdaságelméleti témát vagy kutatói életművet járt körül. A *Szaklapot* a Közgáz vezetése éveken át nem engedélyezte „ellenzéki” tartalma miatt, ekkor a *Korszak* és *Periféria* lapok helyettesítették.⁴⁶ A felsoroltak mellett szakmai kiadványok, jelentések, televíziós műsorok, konferenciakötetek egész sora mutatja azt a hosszú és rögzös szakmai-társadalmi útvonalat, amelyen a Rajk László Szakkollégium az elmúlt, immár ötven év alatt haladt.

A fentiek mellett rendszertelenül publikált tudományos munkák, illetve a kollégiumi eseményekről, tervekről a tagságot informáló kötetek, újságok, brosrák láttak napvilágot. A néhány évente kiadott összegző kötetekben és a száz példányban, írógéppel és fénymásolás útján terjesztett *Szaklapban* úgyszintén rendszeresen olvashattak a diákok a Rajk történetéről, korábbi eseményeiről, neves évfordulóiról, jeles előadásairól, TDK-szereplőseiről, táborairól és egyéb rendezvényeiről visszatekintő írásokat, cikkeket. Ez a folyamatos múltörzés szoros összefüggésben állt a kollégium identitáskeresésével. (1978-ban a 17. félév elindulását is címlapon ünnepelték.)⁴⁷ Mindezt a rendszertelenül kiadott, egyszerű belső kiadványokban ugyancsak megtették,⁴⁸ főként azonban a kerek évfordulókra megjelent, gazdag tartalmú ünnepi publikációkban, valamint minden ötödik évben visszatekintő kötetek kiadásában.⁴⁹

A Rajk életében ezenkívül is lényeges identitásképző szerepet tölthettek be azok az évfordulók, amelyek ünneplése keretet adott a többi rendezvénynek. Közülük elsősorban a szakkollégium alapítási „születésnapja” (március 20.) emelkedett ki, amely az évek során a tanév egyik nagyszabású ünnepségévé vált. Az alapítás jubileumának közös, a kerek évfordulókon rendszerint konferenciával egybekötött ünneplése és a kiadványokban az alapításnak gyakori emlegetése a szakkollégisták emlékezetében már-már kultusszá formálta saját megalakulásukat.

A korszakban kiemelkedett Rajk László és az egykori népikollégista-vezető Kardos László emlékének ápolása: a születési és halálozási évfordulójuk ünneplése, róluk szóló emlékműsorok készítése elmaradhatatlan kellekeivé vált a kollégiumi létnek. Rajk mellszobrát 1975 novemberében Gondi József oktatási rektorhelyettes avatta fel a kollégium épületében,⁵⁰ Kardos tiszteletére – akit egyfajta szellemi elődnek tartottak – 1981-ben díjat is alapítottak, amellyel évente olyan kollégistákat jutalmaztak, akiknek tudományos, közösségi és a kollégium falain kívüli közéleti teljesítménye összefüggésben állt a szakkollégium hármasszavával. (Az 1982-től kiosztott kitüntetést Pálfi József, Urbán László, Spéder Zsolt, Tóth István és Dénes Ferenc érdemelték ki a vizsgált korszakban.⁵¹) Az 1984/85.

⁴⁶ www.rajk.eu – utolsó letöltés: 2020. június 16.

⁴⁷ *Szaklap* 1978. február 10. címlap.

⁴⁸ Lásd például: Menni vagy maradni, 2019.

⁴⁹ A 15. évfordulóra kiadott munka: Czakó–Fábián 1985.

⁵⁰ [Szerző nélkül] Rajk László mellszobrát avattak. *Népszabadság* 1975. november 22. 8.

⁵¹ Czakó–Fábián 1985: 53–56; Chikán (szerk.) 1990: 65.

tanévtől a DB „kiváló szakkollégisták” kitüntetését is létesített, amelynek célja a szerény pénzadományon túl a szakkollégium hármas célját teljesítő hallgatóknak az elismerése volt.⁵²

A rajkos lét jellemzője volt, hogy a belső kohézió erősítése céljából bizonyos események, rendezvények és csoportok jelölésére bennfentes neveket kreáltak (Scampi, Jeszk, Nefelejcs stb.). Ezek évtizedeken keresztül való használata szerepet játszott saját emlékeztük ápolásában is. A múlthoz való tudatos és büszke viszonyulás az évek során egyre inkább hordozójává vált a kollégium identitásának. Ennek kapcsán a kezdetektől fogva egyaránt súlyt helyeztek a belsőleg képzett és rájuk vonatkozó dokumentumok, fényképek gyűjtésére. A gyűjtemény mára a Rajkban elhelyezett komoly archívummá nőtte ki magát. Minderről az évfordulós rendezvényeken, kiállításokon, kiadványokban és megemlékezések során némi ízelítőt kaphattak az érdeklődők.

SZAKMAI SZEREPKÖR

„Sok minden nem valósult meg, amit Szabó Kálmán akart. Van olyan nyilatkozata, ahol azt mondja, hogy ő rektorként nagyon sok felújítást vezetett be, és egyetlen dolog van, ami túlélte az időket, és ez a Rajk. És ez tényleg így van. Ez egy olyan kísérlet volt az elitképzés megvalósítására, ami igazolta önmagát.”⁵³

Chikán Attila így summázta a rendszerváltozás után húsz évvel a Rajk tudományos szerepfelfogását. Az elitképzést azonban megkülönböztette az elit szerepre törekvéstől:

„Az egészséges többetakarást sokan összetévesztették az elit szerepre való törekvéssel, és a szakkollégiumot nem mint a kollégiumi élet sajátosságait pozitívan kihasználó közösséget jelentette, hanem a megszokottól eltérőnek járó idegenkedéssel kezelték.”⁵⁴

A Rajk tehát nem akarta az elitet lecserélni, mégis aligha kerülhette el, hogy ezt feltételezzék róla.

A szakmaiság meghatározó pillére volt a Rajk Szakkollégium nevelési modelljének. A megalakulás utáni első évek azonban még kiforratlanságot mutattak. Kezdetben – amerikai elitkollégiumi mintára – bevezették az instruktori rendszert, vagyis minden hallgatónak egy egyetemi oktató lett a mentora, akik a szabadidejüket rááldozva, ingyen foglalkoztak a diákokkal. Ennek csődjé

⁵² Az 1985/86. tanévig 12-en, az 1988/89. tanévig 31-en kapták meg az elismerést. (Chikán szerk. 1990: 65.)

⁵³ Kézdi–Édes (szerk.) 2020: 179.

⁵⁴ RSZKA 00006685, 7.

után, 1971-től fokozatosan áttértek a kics csoportos – választható – bevezető kurzusok felvételére, ami lehetővé tette, hogy a rajkosok közös munkát végezzenek kevesebb számú, de erre kapható oktató irányítása mellett. Ekkor indultak el, de csak évekkel később nyerték el végső formájukat a félév végi személyenkénti „beszámoltatások”. Miközben az egykori szakkollégisták „nagyszerű légkörre”, fejlődésre emlékeztek vissza, Chikán Attila már ekkor a szakmai munka „kampányszerűség, felületesség, igénytelenség” jellegét is hangsúlyozta.⁵⁵ Mindezek a változtatások a kollégisták közti hosszas vitákban alakultak. Már a második évtől a tudományos munka alapjának tekintették a felsőoktatási tudományos versenyen, a Tudományos Diákkörben (TDK) való részvételt, illetve az itt elért helyezéseket. A TDK-szereplést egyértelműen elvárták, 1979-ben pedig bekerült a szervezeti és működési szabályzatba is.⁵⁶ Az itt elért sikerek egyes vélemények szerint „más modellt” képviseltek,⁵⁷ és garanciát jelenthettek a belső autonómia fenntartásához; úgy élték meg, hogy mindenkinek szinte a „létét kellett igazolni” a versenyeredményekkel.⁵⁸ A szakkollégium tudományos műhelyként és közösségként való öndefiníciója ambiciózus célkitűzéssel párosult: meg akarták reformálni, színvonalasabbá kívánták tenni a TDK országos fordulóit is (ahol az 1970-es években körülbelül 2000 nappali tagozatos hallgató vett részt). A Rajk tagjai 1971-ben mérették meg magukat elsőként az országos versenyen, és rögtön az egyetemi átlag feletti produkciót nyújtottak, amely tendencia a következő másfél évtized során töretlenül sikeres OTDK-helyezésekben folytatódott. (A legeredményesebb részvétel 1974-ben volt.) A Rajk ezzel ugyancsak megfelelt a „munkás-paraszt származásúak” társadalmi mobilitásában elvárt kitűzött céljának, így hozzájárult ahhoz, hogy a szakkollégium autonómiája az említett keretek között zavartalan legyen.

A kényszerű igazodás mellett viszont a Rajk tudományos műhelyé is akart lenni, amihez megfelelő struktúra kialakítására volt szükség. Elsőként 1972-ben indították be a tudományos vitasorozatokat, ahol a sikeres OTDK-előadások közösségi megbeszélése mellett egyre gyakrabban hívták a Közgáz oktatóit is előadni friss publikációik témakörében. A heti rendszerességgel megtartott, kis létszámú (3–8 fő), intenzív és nem utolsósorban interaktív, fél-egy éves kurzusok, foglalkozások jelentették a szakmai munka igazi műhelyeit. Ezekről mindenki köteles volt évente beszámolót tartani írásban, illetve szóban. A foglalkozásokat – akár csak a különböző előadásokat, konferenciákat és blokksemináriumokat – a kollégisták maguknak szervezték meg és a DB határozott róluk, azokat saját érdeklődésükhöz és igényeikhez igazították. Ez összességében 15–25 ismétlődő kurzust jelentett.⁵⁹ A szakmai munka másik pillérét a kollégiumi előadások képezték: a kezdeti évek heti egy előadását 1977-ben heti két referátum váltotta

⁵⁵ RLSZA 00006585, 12.

⁵⁶ RLSZA 00007647, 2.

⁵⁷ Szövényi 1975: 466.

⁵⁸ RLSZA 00006585, 22.

⁵⁹ *Scientia Mea–Auditor Meus* 2005: 31.

fel, ezeken – valamint az előadásokat követő vitán, beszélgetésen – mindenkinek kötelezően, lehetőleg aktív módon kellett részt vennie. Néhány éven belül ez a szám tovább növekedett, és a feladatok igen nagy terhet róttak a kollégistákra és az azokat megszervezőkre egyaránt. Jelentős presztízzsel járt ugyanakkor a Rajk szempontjából a Közgáz, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete, majd más egyetemek bevonása, nem is szólva a külföldi előadókról. Mindennek rövidesen híre ment, elsősorban emiatt kezdték „elitképzőnek” tartani a Rajkot. A legnépszerűbb vagy a hallgatókat leginkább érdeklő, általában a nyugati piacgazdaságot mércének tekintő szakemberek több esetben egész előadás-sorozatot tartottak a Rajkban, nemritkán olyan témákban, amelyekre Magyarországon másutt lehetőségük sem lett volna. A meghívott oktatók elsősorban elméleti közgazdászok voltak, de az évtized végétől gyakorta politológusokat és más társadalomtudományi gondolkodókat is szívesen invitáltak a szakkollégium nyitott, szabad, vitaérzékeny légkörébe előadást tartani.⁶⁰ A szakmai programot illetően 1977-től jelentősen megnőtt a hazai és külföldi, sokszor rendszerkritikus kutatók meghívása, kurzustartása, s konferenciák szervezése. Még az egyetemen nem preferált előadók is tartottak itt rendszeres kurzust (például Kornai János, Laki Mihály) a mainstream marxista tudományosság képviselői mellett, amely mutatja a Rajk ügyes politizálását, egyszersmind tudományos súlyát. Kornai önéletírásában örömmel emlékezett vissza a „doktrínáktól elszakadó, független gondolkodásra nevelt” itteni hallgatókról:

„Többször tartottam itt előadást. Ha készülöben volt egy új tanulmányom, szívesen próbáltam ki mondanivalómat azzal, hogy a Rajk Kollégium nyitott fülű, értő hallgatósága előtt adtam elő első ízben.”⁶¹

Az 1980-as években rendszeresé váltak az olyan gazdaságtudományi közlemények, amelyekben hivatkoztak a Rajkban megtartott előadásokra, ottani tudományos vitákra.⁶² A Rajk a maga bőréen igazolta a későbbi tételt, hogy a 70-es évek az „ellenzék évtizede”.⁶³ Az 1980-as években mindez kiegészült radikális gazdasági reformerek, filozófusok színrelépésével is, közülük egyeseket a Tanácsadó Testület tagjává választottak. A rajkosok tehát egyetemi óráik mellett újszerű, „nyugatos” gazdasági elméletekkel és rendszerkritikus értelmiségi gondolkodással egyaránt közeli kapcsolatba kerültek. 1980–1981-ben a Lukács György-, Erdei Ferenc- és Bibó István-estek váltottak ki nagy érdeklődést, de fellépett Pető Iván, Borsányi György, Szabó Miklós, Tamás Gáspár Miklós és Donáth Ferenc is. Különösen az 1981 novemberében lezajlott Bibó-est keltett

⁶⁰ Az előadók kiválasztásának mechanizmusa ugyanakkor nem ismert. (RLSZA 00008488, 43–47.)

⁶¹ Kornai 2005: 220.

⁶² Lásd például: Kenneth E. Boulding professzor a Rajkban tartott előadást (Sipos 1981: 147–166).

⁶³ Szerencsés 2010: 193.

feltűnést, és váltott ki éles reakciót az egyetemi párttitkárság és a KISZ köreiből, de az akkorra már jelentőssé vált VOSZK-közeg hathatós támogatásával sikerült megfékezni, hogy a zúgolódásnak fegyelmi következményei legyenek. Mindez együttesen hozzájárult ahhoz, hogy a szakkollégium, messze túlnyúlva eredeti szerepfelfogásán, az 1980-as évek első felére a kritikai értelmiség egyik országos központjává nőtte ki magát. Részben nekik, részint Chikán Attila egyre növekvő egyetemi tekintélyének is köszönhetően az egyetemi párttitkárság folytonos gáncsolása ellenére a népszerű előadásokat a szakkollégiumon kívül élők, a nagyközönség számára is nyílttá tették. „A kollégium [...] mérce lett.”⁶⁴

Mindemellett a Rajk falai között fokozatosan megszorodott a politikai gondokat feszegető művész előadók fellépése, a társadalmi érzékenységet bemutató filmek közös látogatása is, ami lassanként magára vonta az anyaegyetem „balos” befolyásos irányzatának nemtetszését.

A rajkosok körében a művész előadók és beszélgetőpartnerek hatalmas vonzert jelentettek, és – egyes vélemények szerint – a hallgatók nemcsak hozzászoktak a velük való rendszeres eszmecsere révén új, rendszerkritikus gondolatok jelenlétéhez, de ezek a találkozások egyúttal hozzájárultak az egész közösség együtt gondolkodásához és rendszerkritikus attitűdjük kiformalódásához.⁶⁵

A rajkosok kulturális orientációjának vizsgálatához sajnos nem áll rendelkezésre elegendő narratív forrás, de az biztos, hogy a szakkollégium vendéglistáján szereplő fellépő színészek, filmrendezők, képzőművészek döntő többsége nem tartozott a 70–80-as évek fordulóján megerősödött kulturális ellenzékiességhez. Holott a kollégisták tisztában voltak a nyílt vagy burkolt új ellenzékiesség színrelépésével, annál is inkább, mivel ezek egyik fontos bázisa 1976 után – elég a POLVAX⁶⁶ és a Közgáz Klub egyes művészelőadóinak rendszerkritikus megnyilvánulásaira gondolni – éppen a Közgázon volt.⁶⁷ Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy az ellenzéki, de a kulturális fővonalhoz tartozó alkotók és popkulturális alkotások álltak közel a diákokhoz, amit a *Szaklapban* bemutatott munkák bizonyítanak. Ilyen lehetett egyebek között az *István a király* című rockopera, amelynek történelemképe, kódoltnak érzett mondanivalója a rajkosokat is foglalkoztatta.⁶⁸ Ezzel együtt is a szakkollégium az évtizedfordulón kulturális-tudományos értelemben progresszív volt, ami a *Szaklapban* is leképeződött. Orwell *Állatfarm* című regénye vagy Kornai János munkái ugyanúgy ismertetést kaptak, mint a legmodernebb nyugati gazdasági-társadalmi kiadványok. Ezek íróit rendre el is hívták a kollégiumba előadni vagy vitázni. A bős–nagymarosi víz-

⁶⁴ Tömpe 2017: 54.

⁶⁵ RLSZA 00006585, 48.

⁶⁶ Az egyetemen 1976 és 1984 között működő POLVAX (később: Poltár) a Közgáz Klubon belül létesített nyitott politikai klub volt, ahová szervezői a KISZ-szel való alkuk eredményeképpen ellenzékiinek számító értelmiségieket is gyakorta elhívtak előadást tartani. Bár a POLVAX-ot kétszer is felfüggesztették, a pártszervek által történt ellehetetlenítéséig a budapesti ifúsági ellenzék és ellenkultúra egyik fellelvára maradt.

⁶⁷ Huhák 2018; Szentirmay 2018.

⁶⁸ István a király-ról. *Szaklap* 1983. október 12.

erőmű építésének ugyancsak több fórumot szenteltek, amint Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történelmi régiójáról* című kötetének is. Sőt, külön figyelmet fordítottak a művészeti alkotásokra (régi és új kiállítások, művek, versek ismertetésére, illetve újraközlésére), amelyek között a Kádár-rendszer kritikusainak vagy ellenfeleinek a művei is helyet kaptak (például Allen Ginsberg versei, Esterházy Péter novellarészletei, Konrád György egy-egy új kötetének recenziója vagy azokból közölt részletek). A gazdasági kérdéseken kívüli progresszív kulturális programok széles skálája révén a szakkollégisták látóköre bizonyosan nem volt azonos a Rajkon kívüli világgal. Egyáltalán nem ment ritkaságszámba például, hogy hallgatói számára vidéki és budapesti színházak előadásaira buszos túrát szerveztek, amelyre előzetesen jelentkezni kellett. 1981 decemberében egy ilyen túrát vezetett a budapesti Játékszínbe, ahol Kornis Mihály *Halleluja* című darabját Zsámbéki Gábor rendező vitte színre. Az előadás után a rendező és a színészek a Rajk Szakkollégiumba mentek át, ahol beszélgettek a darabról.⁶⁹

Az 1970-es évektől a külföldi kirándulások beszámolóival mellett az adott helyszínekre reflektáló tudományos és művészeti szövegek, ismertetések gazdag, rendszerint színvonalas közlése is a *Szaklapba* került. Bár utólagos vélekedések szerint a mondottak miatt a kollégiumi élet zártsága és bizonyos kifelé mutató elitista magatartása miatt „izgalmas időszak volt”,⁷⁰ a szakkollégiumban továbbra is úgy érezték, Chikán szavaival szólva, hogy „pengeélen táncoltak”. A Rajk támogatói hálójának ideiglenes gyengülésekor az egyetemi pártbizottság nyomására a Kollégiumi Tanáccsal 1984 elejétől ismét elfogadtatták a programjaik, előadókik előzetes egyeztetésének kötelezettségét.⁷¹ Jóllehet a DB és az igazgató folyamatosan rajta tartotta a szemét azon, hogy a kollégium működése ne tűnjön túlságosan ellenzékinek, túlságosan rendszerellenesnek, ezt a lépést a diákok kudarcnak fogták fel. A kiábrándultság jeleként ezzel párhuzamosan a fellépők és meghívottak közül eltűntek a funkcióban lévő MSZMP-politikusok. Az 1980-as években talán ennek köszönhetően szaporodtak meg a pártérdekeket kevésbé veszélyeztető vallási tárgyú előadások (Scheiber Sándor, Nyíri Tamás). Ez a megtorpanás rövidnek bizonyult: az 1984/85. tanév második félévétől fogva az immár nyitott, vitaképes légkörben színre lépett a demokratikus ellenzék is (Széll János, Kis János). Végül, a romániai politikai események hatására a nemzetiségi kérdéssel is foglalkozni kezdtek.

Összességében az évtized derekára a fent említett csatornák polarizáltak is a Rajkot: a korábbi egység megbomlott, a szakkollégium tagjai szakmai és kritikai gondolkodásukban számos eltérő irányba mozdultak el. Ennek első jele volt, hogy a baloldali gondolkodókat filozófiai szempontból is vizsgáló, ekkor már perifériára szoruló Horn Gábor, Bihari Péter, Török Hilda köré csoportosuló hallgatókat 1980 decemberében kizárta a DB.⁷² Horn Gábor és Bihari Péter kol-

⁶⁹ M. A.: Színházi Klub. *Film–Színház–Muzsika* 1981. december 19. 20.

⁷⁰ Interjú Kaderják Péterrel, 2020. BCEL DTA.

⁷¹ Kézdi (szerk.) 2010: 23, 47–48.

⁷² Interjú Horn Gáborral, 2019. BCEL DTA.

légisták ugyanis az aktust megelőzően az ottani „Tőke-szemináriumsorozat” (Marx munkájának több éven keresztül történő nyugat-európai liberális szemzőgből való gazdaságelméleti feldolgozását) és más filozófiai kurzusokat szeretnék volna továbbfejleszteni a jelen társadalmi kérdéseinek marxista alapú vizsgálata irányába.⁷³ Ennek nyomán jött létre a Társadalomelméleti Kollégiumnak (TEK) keresztelt, Bihari Péter mentorálása alá került intézmény, amely az egyetemi tanács március 23-ai egyhangú jóváhagyásával⁷⁴ alakult meg 1981 áprilisában. Elsősorban a Rajktól távol álló, egyesek szerint „érdektelen”⁷⁵ társadalomelméleti-ideológiai felkészültség fejlesztésére helyezte a hangsúlyt az új kollégium, erős „baloldali” irányultsággal.⁷⁶ A két szakkollégium tudományos érdeklődése a következő években megmaradt: a Rajk a liberális, nyugatias gazdaságelméletek híve és vizsgálója lett, a TEK pedig a „rendszeren belüli” elméletek letéteményese. Nem meglepő, hogy az 1987-es ritkaságszámba menő „Rajk–TEK-vitán” a politikai gazdaságtan ürügyén a TEK a szocialista rendszer demokratikus megreformálása mellett tört lándzsát, míg a Rajk már egy új, szabad piaci rendszer mellett érvelt.⁷⁷

A TEK megalapítása nem rázta meg a Rajkot, sőt voltaképpen baráti kapcsolat alakult ki a két szakkollégium között. A TEK-es Andor László emlékezése szerint a rajkosok belátták, hogy nem tudnak és nem is akarnak egyfajta „progresszív társadalmikritikai hagyományt”, „erőtéljes marxi hagyományt” fókuszba állítani, ők viszont a baloldali társadalomelmélet felé akartak orientálódni, aminek a Rajk nem adott terepet.⁷⁸ A Rajkot elhagyó hallgatók zömének egyöntetű visszaemlékezései szerint a szakkollégiumban a liberális közgazdaságtan alkotóit, ekkoriban különösen Paul A. Samuelson munkáit⁷⁹ „félistenként” kezelték, s azt, aki ehhez nem tudott csatlakozni, vagy a rendszeren belülről akart bírálni, azokat szinte kiközösítették a társai.⁸⁰ „Politikai szempontból – különösen a ’80-as évek közepén – a többi egyetemhez képest egy avantgárd hely volt” a Rajk, summázta később maga az igazgató is.⁸¹

E hosszú és összetett folyamatot a Közgáz vezetése hol eltűrte, hol jóindulatú semlegességgel fogadta, az egyetem párttitkárai ellenben gyakorta ellenségesen léptek fel. A mintegy két évtizeden át befolyásos Szarvas László egyetemi KISZ-vezető ellenben mindig igyekezett konstruktív, jóindulatú módon közelíteni a számukra konkurenciát jelentő Rajkhoz, ami nagyban hozzájárult a konszolidálásukhoz.⁸² A Rajk katalizátorként jelentkezett a 80-as évek köze-

⁷³ Interjú Andor Lászlóval (Szabó–Szajp–Szerencsi 1997: 4–5).

⁷⁴ Egyetemi Tanácsülés jegyzőkönyve, 1981. március 23. BCEL 7/a-I., 34. kötet.

⁷⁵ Interjú Trautmann Lászlóval, 2020. BCEL DTA.

⁷⁶ Interjú Horn Gáborral, 2019. BCEL DTA.

⁷⁷ Interjú Bellon Erikával (Szabó–Szajp–Szerencsi 1997: 28).

⁷⁸ Interjú Andor Lászlóval (Szabó–Szajp–Szerencsi 1997: 9).

⁷⁹ A szakkollégisták körében legnagyobb hatást kiváltó munkája: Samuelson 1976.

⁸⁰ Interjú Trautmann Lászlóval (Szabó–Szajp–Szerencsi 1997: 28, 109–110).

⁸¹ Kézdi (szerk.) 2010: 145.

⁸² Interjú Szarvas Lászlóval, 2019. BCEL DTA.

pétől felszínre törő ellenzéki mozgalmak számára. Mintaként, szellemi társként és személyi kapcsolatainak keresztül bábáskodott az ELTE Jogász Szakkollégiumának 1983. őszi létrejöttében és számos ellenzéki-politikai megmozduláson, sőt a Fidesz megalakulásában is.⁸³ A Rajk 1988-ra a hazai politikai ellenzék egyik bázisává vált. A Bibó fideszes tagjai mellett így a rajkosok – Spéder Zoltán, Németh Zsolt, Kaderják Péter, Kósa Lajos, Urbán László és mások – a rendszerváltás utáni gazdasági és politikai elit fiatal derékhadát képezték.⁸⁴ 1985/86 után jelentősen lazult a KISZ és a Közgáz figyelme is. Ekkor lehetett először meghívni a korábban tabunak számító Kis Jánost, Kószeg Ferencet vagy Solt Otiliát. A politizálástól azonban vissza kellett térni az eredeti célokhoz: 1988-ban Fölsz Attila DB-elnök felvetette és elfogadtatta a még 2020-ban is életben lévő határozatot: a Rajk felhagy az intézményes politizálással, semleges marad, de mindenki számára nyitva hagyja a közéleti tevékenység lehetőségét. Ez az attitűd vezette át az intézményt a rendszerváltáson és az azt követő plurális közélet buktatóin. Ebben elévülhetetlen volt – a Közgáz egészére és a többi szakkollégiumra nézvést is – a Soros Alapítvány bőkezű, 1988 óta tartó támogatása is. 1989 után a Rajk tehát távol tartotta magát a politikai szerepvállalástól, és visszatért a gazdasági szakkérdések, a tudományos munka és a politikamentes közélet útjára. Chikán megfogalmazásában: a Rajk egy „diákszervezet [volt], aminek nem az az elsődleges feladata, hogy politikát csináljon, hanem hogy embereket olyan helyzetbe hozzon, hogy a későbbi életük során kiváló dolgokat tudjanak művelni”.⁸⁵

80-AS ÉVEK: KIÜRESEDÉS, ÁTFORMÁLÓDÁS, MOZGALOMMÁ VÁLÁS

Az 1980-as évek elejére a kollégium tagsága polarizálódott: a nagyobb mértékben bekerülő városi/fővárosi hallgatók nyitottabbak voltak az éppen az ebben az időszakban virágkorukat élő egyetemi ellenkulturális mozgalmakra. Új szerepkörök felé nyitást sürgettek a tagok. A *Szaklap*ban már 1978 tavaszától felbukkantak, az idő előrehaladtával pedig egyre erőteljesebbé váltak a Rajkot mint közösséget ostromozó cikkek: kiüresedésről, társadalmi problémák és az ország gazdasági kérdése iránti közönyről születtek cikkek a közösség felrázásának szándékával.⁸⁶ A DB-jegyzőkönyvek tanúsága szerint egyre nehezebben fogadták el a megalakuláskor kialakult kompromisszumokat, erőszaknak élték meg azokat a kereteket, amelyekben az elmúlt tíz évben a kollégium működhetett. Noha az éles viták során fellépő belső önostorozás, a „szellemi kiüresedés” veszélyeire való hivatkozás korábban sem volt ritka,⁸⁷ az egymás közötti interakciók elmergese-

⁸³ Riport Orbán Viktorral, 1989. február 12. RLSZA 00006918; részletes elemzését adja: RLSZA 00008488, 48–59.

⁸⁴ Nagy 2016.

⁸⁵ Kézdi (szerk.) 2010: 160; Kézdi–Édes (szerk.) 2020: 51–54.

⁸⁶ Lásd például: *Szaklap* 1978. május 12. 1.

⁸⁷ Lásd például: *Szaklap* 1978. március 4. 2.

dése különösen roncsolta a szakkollégiumot mint közösséget, egyszerismind gátja lett a tagok közti, addig eminensen fontos tudásátadásnak.⁸⁸ Az 1980/81. tanévben a már említett Bibó-esttel szembeni ellenállás, a kollégium kiköltöztetése a Makarenkó utcába, élezték a feszültséget nemcsak a pártbizottság, de az egyébként velük szemben jobbra semleges egyetemi KISZ és a Rajk között. Jóllehet a szakkollégistáknak a 80-as években több mint 30%-a „kiszes” is volt, a köztük lévő feszültség megnőtt. A szakkollégium forrásai szerint a KISZ intenciói nyomán határozott az Egyetemi Tanács által a *Szaklap* kiadásának 1986. őszi ideiglenes felfüggesztéséről is.

1980-ban volt a sokak identitására is revelatív hatású moszkvai út, amely Chikán Attila emlékezése szerint rádöbentette a közösséget, hogy a Szovjetunióban hatalmas hiány és szegénység van, és hogy a szocialista rendszer megreformálhatatlan.⁸⁹ A Rajk kiadványaiban egyre-másra tűntek fel, sokszor igen szélsőséges formában, belső „reformokat” sürgető hangok, amelyek panaszolták a közösségi szerepkör háttérbe szorulását, egyúttal pedig lényegesen aktívabb társadalmi érdeklődés irányába kívántak nyitni. Ezzel egyidejűleg – nem függetlenül az ellenzéki és liberális előadók meghívásától – a Rajkban felerősödtek a gazdasági-társadalmi reformokat sürgető hangok is. Az 1980-as évekre egyértelművé váló gazdasági visszaesés, az országos társadalmi gondok (alkoholizmus, burkolt munkanélküliség kérdése) erőteljes gazdasági reformok követelésévé formálódtak a kollégiumban. Kiadványaik révén, rendezvényeiken, vitaestjeiken ezzel bárki szemesülhetett. A kritikai értelmiség már említett megjelenése tulajdonképpen nem kialakítója, hanem ösztönzője volt a szakkollégium egészére jellemző, a gazdasági-társadalmi rendszerrel elégedetlenkedők hangjának. Sőt, annak a félelme is felmerült, hogy ha nem lesz reform, akkor a Rajk szellemi kiüresedése enerváltságba csap át, és ez végső soron a felbomlásához is vezethet.⁹⁰

1983-ban, a Hazafias Népfront vitát rendezett a Rajkról, amelynek nyomán a közösség falain belül új „értékrendet” hirdettek meg a maguk számára: a társadalmi mobilitás felerősítését, a demokratikus értékrend továbbvitelét, a tudományos teljesítmények további fontosságát és újdonságként „reformszellemet, kritikai értelmiségi világnézet kialakítását”.⁹¹

A formálódó új programok távolodást is jelentettek a 70-es évek kompromisszumaitól, egyértelmű távolodást az egyetemi kérdésektől és belesodródást a társadalmi-gazdasági reformokat sürgető értelmiségi közösségbe. Sokan – így Sz. Kiss László DB-titkár – „éles választóvonalaként” értékelték az 1981–1983 utáni kollégiumi létet az előző „plebejus” időszakhoz képest.⁹² Urbán László a Kollégiumi Gyűlés részére készített feljegyzésében „új elit” hatalomra kerüléséről beszélt, amelynek szellemi hátizsákjában a mondottakon túl a lengyelor-

⁸⁸ RLSZA 00008490.

⁸⁹ Kézdi (szerk.) 2010: 90.

⁹⁰ *Szaklap* 1984. március 12. 1.

⁹¹ Czakó–Fábián 1985: 11.

⁹² Interjú Sz. Kiss Lászlóval (Czakó–Fábián 1985: 48).

szági Szolidaritás mozgalomnak a korábbiaktól eltérő politikai- és gazdaságirendszér-ellenes gondolatai is bekerültek.⁹³ Nem állítható, hogy a Rajk e fordulattól számítva vezető szerepet játszott volna a Kádár-kori reformellenzék fórumainak kialakításában. Az azonban igen, hogy az egyetemi ifjúság megszervezett intézményeként az elsők voltak, akik – demokratikus szervezetük és szabad gondolkodást serkentő hagyományuk révén – nemcsak teret adtak a kollégium falain kívüli, a hivatalos állami gazdaságpolitikától eltérő gondolatok megfogalmazásának, de ennek aktív közreműködői is voltak. Elsőként, részben teljesítve az alapításkor kitűzött célt, az 1980-as évek első felétől a Rajk nemcsak bekapcsolódott a szakkollégiumi mozgalomba, de motorja is lett annak. Elsőként tisztán tudományos vonalon kíséreltek meg egyfajta országos szintű közös platformot teremteni az egyetemista tudományos közösségek számára: felhívásuk sikeres volt, néhány hónap alatt, 1981 első harmadában megalakult az Interdiszciplináris Tudományos Diákkör, amely a következő években fontos bázist jelentett.⁹⁴ Találkozóikon, konferenciáikon lehetőség nyílt bepillantani az országos szintű ifjúsági kérdésekbe. 1981 januárjában már egy másik vonalon, a Káptalanfüreden megrendezett háromnapos szakkollégiumi találkozón is keresték az együttműködés lehetőségeit, a közös fellépést, egyfajta – ifjúsági, közéleti fókuszú – szakkollégiumi mozgalom kialakításának esélyeit.

A Rajk önállóságát, magabiztosságát az 1980-as évek első felére felhalmozott – adományok útján és a tagok vállalatoknál végzett szakmai munkája után járó pénzből – saját tőke is biztosította. Csáki Csaba rektor segítségével 1985 nyarán és a Soros Alapítvány támogatásával az addig felhalmozott tőkét is felhasználva sikerült megvásárolni a lakitelki Alkotóházat, amely innentől fogva nyaranta ugyancsak a rajkos közösségi lét egyik színterévé vált. Az Alkotóház minden ősszel vendégül látta más kollégiumok tagságát a Töserdő elnevezésű szakmai találkozón.

A sikerre alapozva innentől fogva rendszeressé váltak a vidéki kollégiumközi találkozók, amelyeken elsősorban a Rajk fentebb megfogalmazott társadalmi céljai kerültek megvitatásra. Ezen előzmények alapján 1982 szeptember elején a Makarenkó utcában elsőként szervezték meg a Szakkollégiumok Nyári Egyetemét, amely tudományos jellegű eseményként határozta meg magát, valójában azonban reformellenzéki megmozdulásnak is értékelhető, hiszen már konkrét gazdasági reformok bevezetésének szükségességéről volt szó. A rajkos szervezésnek köszönhetően az összejövetelen a hazai gazdasági-reformértelmisségi elit jelentős képviselői (Liska Tibor, Sárközy Tamás), az egyetem képviselőiben pedig Szabó Kálmán volt rektor vettek részt. A hatalmas érdeklődés mellett megtartott nyári találkozó – amelyet a következő években újra megrendeztek – arra is alkalmat adott, hogy a többi egyetem szakkollégiumaival a rajkosok személyes kapcsolatokat építsenek ki. A következő év szeptemberében megrendezett második találkozó már meghirdetett témájában is nyílt társa-

⁹³ RLSZA 00008461, 7–9.

⁹⁴ Lásd például: [Szerző nélkül] Táj- és Kertépítő Szakos hallgatóink figyelmébe ajánljuk. *Kertész-mézők* 1981. február 14.

dalmi-gazdasági reformokat feszegetett. A találkozó fiatal résztvevői – Asztalos László, Csaba László, Salgó István, Antal László, Lengyel László – „Kiútkeresés a jelen gazdasági válságból” címmel tartottak kerekasztal-beszélgetést.⁹⁵ A sikereken és a bizalmi-személyi hálóra alapozva ugyancsak a Rajk volt az, amely 1985 nyarán Szarvason – az ELTE Bibó István Szakkollégiumával karöltve – megszervezte a szakkollégiumok első nyári találkozóját (NYATA), minden korábbi eszmecsere létszámát meghaladóan, kétszáz fő részvételével.⁹⁶ A szarvasi diskurzusok – szegénység, kisközösségi jog és autonómia, modernizáció, innováció és a közép-európaiság kérdése⁹⁷ – mind olyan témák voltak, amelyeket az előző esztendőben a Rajk kurzusain, előadásain a hallgatók folyamatosan tanulmányoztak. A Kaderják Péter ötlete nyomán megvalósult táborozást hivatalosan negyedik egyetemi találkozónak hirdették meg, mert tudták, hogy így könnyebben átmegy az egyetemi pártbizottságban a javaslat, hiszen, ha már voltak ilyenek, akkor nyilván veszélytelenebbnek tűnik a rendezvény.⁹⁸ Az egyetemi pártbizottság és a KISZ kivételesen, látván a rendezvény „politikai jelentőségét”, személyesen is felügyelte annak előkészítését, lebonyolítását. A róla szóló jelentés szerint a „szakmai jelleg tette lehetővé, hogy az egyes hozzászólásokban megjelenő szélsőséges, esetleg ellenzéki nézetek a viták során elszigetelődjenek”.⁹⁹ Az ellenzéki hangulatot hiába sikerült marginalizálniuk, az esemény mégis nagy jelentőségre tett szert a fiatal egyetemisták közösségépítése szempontjából (itt találkozott először az a közgazdász- és jogászhallgatói csoport, amelyek hangadói 1988-ban megalakították a Fideszt). Az 1987-es találkozón pedig a politikai reformellenzék döntő súlyt kapott, elemezve egy demokratikus politikai-gazdasági átmenet lehetőségét. (Az 1987. augusztusi pápai NYATA-n Bihari Mihály „Reform és demokrácia [diagnózis és program]” címmel tartott előadást a szocialista rendszer megreformálásáról.¹⁰⁰)

Ugyanakkor az MKKE-n is újabb szakkollégium létesítésére került sor. Előzménye az 1980 augusztusában B. Kiss Tamás és Moldovai Viktor által az egyetemen létrehozott Közép-Európa Kör, amely Közgáz Társadalomtudományi Klubba alakulva klubestjein, előadásain a térség fejlődését állította fókuszba. E klubestek sikerén felbuzdulva, valamint a meglévő szakkollégiumi helyek szűkösségét tapasztalva, 1986. október 26-án a Klub egyes tagjai elhatározták egy új szakkollégium megalapítását, amelynek szervezeti mintáját a Rajk adta. Hivatalosan a Klub gyöngyösi táborában, 1987. február 22-én alakult meg a Széchenyi

⁹⁵ Czakó-Fábián 1985: 110–112.

⁹⁶ A szervezőkhöz névleg társult a BME Martos Kollégiuma, a BME Münnich Kollégiuma és a KLTE Tótfalusi Kollégiuma is. [Szerző nélkül] Témánként hatezer forintos első díj. *A Jövő Mérmőke* 1985. október 15. [oldalszám nélkül.]

⁹⁷ RLSZA 00008394, 1–64.

⁹⁸ Interjú Kaderják Péterrel, 2020. BCEL DTA.

⁹⁹ RLSZA 00008251, 1–2.

¹⁰⁰ RLSZA 00008464, 1–3.

István Szakkollégium (SZISZ).¹⁰¹ A Rajk és a Széchenyi Szakkollégium között hamar jó kapcsolat alakult ki.¹⁰² A fent említett pápai ifjúsági tábort a SZISZ a Bibó és a Rajk Szakkollégiummal közösen szervezte meg, vagyis a két évvel korábbi eseményhez képest is tovább bővült a szervező közösségek sora.¹⁰³

Ettől az évtől fogva gombamód szaporodtak meg a szakkollégium kapcsolatai a szocialista rendszer ellenzékéhez tartozó értelmiségi kisközösségekkel, csoportokkal, akik bizonyos politikai szerepvállalásaikhoz a szakkollégium nevét is támogatóként használták fel – ezek az események rendre kiváltották az egyetemi KISZ és a pártbizottság rosszállását, de retorzió nem történt. Ilyen jellegű – a Közgáz pártbizottságában a szokottnál nagyobb vihart kavart – esemény volt az 1988. augusztus 25–31. között egy balatonszemesi hotelben megrendezett Szárszó '88 konferencia-tábor. A tábort a Társadalompolitikai és Honismereti Klubok Tanácsa égisze alatt a Rajk, a SZISZ és a Bibó Szakkollégium szervezte meg. A nívós ankét¹⁰⁴ közös záródokumentuma a „magyar nemzet válságáról” értekezett, és a demokratikus politikai átalakulás, a gazdasági, szociálpolitikai megújulás és a szegénység felszámolása mellett tett hitet. Az állásfoglalás szerint mindebben a szakkollégiumok addigi politikai-társadalmi tapasztalatainak is helyet kell kapniuk.¹⁰⁵

Látható tehát az a folyamat, amely során az évtized elejétől indulva, a Rajk belső válságából új program született. Ennek mentén a szakkollégium nemcsak aktív tagja, hanem motorja lett egy új ifjúsági útkeresésnek, szakkollégiumi mozgalomnak. Az egyetemi ifjúság (szak)kollégiumai számára e mozgalom keretében szervezett fórumok helyszínei – részint a Rajk épülete, részint a táborok – 1982 és 1988 között a gazdasági-politikai recesszióból új utat kereső liberális értelmiségiek jeles találkozóhelyei lettek. Soraikban helyet foglaltak, megnyilvánultak az évtized végére kiformalódó demokratikus ellenzéki csoportok tagjai, hangadói és későbbi politikai pártok (elsősorban a Fidesz) képviselői. Ily módon tehát a marxista elitképző MKKE Rajk László Szakkollégiuma a vázolt bő másfél évtized alatt hosszú utat bejárva aktív részesévé vált az 1989-es rendszerváltozás szellemi előkészítésének.

FORRÁSOK

Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára (BCEL)
7/a-I. Egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek.

¹⁰¹ Alapszabályait az Egyetemi Tanács 1988. február 1-jén fogadta el, szervezeti és működési szabályzatát pedig március 7-én. Albert et al. (szerk.) 2012: 9–10; Egyetemi tanácsulési jegyzőkönyv, 1988. március 7. BCEL 7/a-I., 42. kötet.

¹⁰² RLSZA 00008539, 1–2.

¹⁰³ Kézdi (szerk.) 2010: 148.

¹⁰⁴ (mélykuti): Fiatalokra alapozó új reformmozgalom adhat kiutat. *Magyar Nemzet* 1988. augusztus 6. 3.

¹⁰⁵ RLSZA 00008460, 1–10.

Budapesti Corvinus Egyetem Digitális Történeti Archívuma (BCE DTA)

Interjú Berend T. Ivánnal. Készítette: Szécsényi András, Zsidi Vilmos, Los Angeles, 2018.

Interjú Bora Gyulával. Készítette: Sipos Júlia, Budapest, 2018.

Interjú Horn Gáborral. Készítette: Sipos Júlia, Budapest, 2019.

Interjú Szarvas Lászlóval. Készítette: Sipos Júlia, Budapest, 2019.

Interjú Kaderják Péterrel. Készítette: Sipos Júlia, Budapest, 2020.

Interjú Trautmann Lászlóval. Készítette: Sipos Júlia, Budapest, 2020.

Rajk László Szakkollégium Archívuma (RLSZA)

00006585. *Feljegyzés a szakkollégium alapításáról.* (Keltezetlen, gépelt.)

00006918. Riport Orbán Viktorral, 1989. február 12.

00007636. [Chikán Attila]: *A szakkollégium szervezete és működése.* (Tézisek) 1969. október 7.

00007639. *Az MKKE kollégiumainak általános működési szabályzata.* 1974.

00007639-00007650. A Rajk László Szakkollégium Diákbizottságának

jegyzőkönyvei.

00007646. *A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Szakkollégiumának szervezeti és működési szabályzata.* 1970.

00007647. *A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Szakkollégiumának szervezeti és működési szabályzata.* (1979. február 16., gépelt.)

00008251. A KISZ MKKE Bizottsága állásfoglalása a szakkollégiumok IV. országos találkozójáról. (Elfogadta a testület 1985. október 10-ai ülése).

00008394. Országos Szakkollégiumi Találkozó műsorfüzet.

00008460. *Szárszó '88. Záródokumentum.* (Gépelt.)

00008461. Urbán László: Politikai szocializáció a Rajk László Szakkollégiumban.

00008464. Bihari Mihály előadása a pápai NYATA-n, 1987. augusztus. (Gépelt.)

00008488. Bókay Endre 1994: *Kollégiumi, szakkollégiumi mozgalmak Magyarországon.* (Szakdolgozat, Pécs, 1994.)

00008490. Frank Katalin – Pálinkás Melinda: *Mérhető-e a Tanuló Szervezet?* (Rajk László Szakkollégium, TDK-dolgozat, 2000.)

00008539. Vitaanyag az MKKE kollégiumok működéséről. [1988?]

0008446. Chikán Attila: *Reformról, mobilitásról, demokráciáról – egy kollégium ürügyén.* (Keltezetlen beszámoló.)

Chikán Attila (felelős szerk.) 1990: *20 éves a Rajk László Szakkollégium.* MKKE Rajk László Szakkollégiuma, Budapest.

Czakó Erzsébet – Fábíán Tamás 1985: *A Rajk László Szakkollégium 15 éves jubileumi kiadványa.* MKKE Rajk László Szakkollégiuma, Budapest.

Kézdi Gábor (szerk.) 2010: *Repedező falak között. Életképek és elmélkedések a kollégiumról. Rajk László Szakkollégium 1970–1990.* Rajk László Szakkollégium, Budapest. (Belső használatra.)

Kézdi Gábor – Édes Balázs (szerk.) 2020: *Lebegő tetők. Életképek és elmélkedések a kollégiumról. Rajk László Szakkollégium 1990–2000.* Rajk László Szakkollégium, Budapest. (Belső használatra.)

- Menni vagy maradni – 90-es évek VOSZK találkozó – Rajk László Szakkollégium* [Szerk. nélkül] 2019. (Nyomtatóval sokszorosított belső kiadvány.)
- Scientiae Mea–Auditor Meus.* [Szerk. nélkül] 2005. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- [Szerző és cím nélkül] *Szaklap* 1977. december 8. 2.
- [Szerző nélkül] Fiatalok órája. A hátrány előnyei. *Magyar Hírlap* 1980. március 13. 9.
- [Szerző nélkül] Rajk László-mellszobrot avattak. *Népszabadság* 1975. november 22. 8.
- [Szerző nélkül] Önkéntesség-kötelezettség. *Szaklap* 1978. május 12. 1.
- [Szerző nélkül] Táj- és Kertépítő Szakos hallgatóink figyelmébe ajánljuk. *Kertészmérnök* 1981. február 14
- [Szerző nélkül] Témánként hatezer forintos első díj. *A Jövő Mérnöke* 1985. október 15. [oldalszám nélkül]
- Dobák Miklós: Még egyszer a 17-ik félévről. *Szaklap* 1978. március 4. 2.
- M. A.: Színházi Klub. *Film-Színház-Muzsika* 1981. december 19. 20.
- (mélykuti): Fiatalokra alapozó új reformmozgalom adhat kiutat. *Magyar Nemzet* 1988. augusztus 6. 3.
- Tóth István beszéde az alakulati évfordulón. *Szaklap* 1984. március 12. 1.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Albert Dóra et al. (szerk.) 2012: *A Széchenyi István Szakkollégium jubileumi évkönyve 1987–2012.* (Széchenyi Füzetek 19.) Széchenyi István Szakkollégium, Budapest.
- Anderson, Robert David 1995: *Universities and Elites in Britain since 1800.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Apor, Balázs – Apor, Péter – Horváth, Sándor – Scheibner, Tamás 2018: Cultural Opposition: Concepts and Approaches. In: Apor, Balázs – Apor, Péter – Horváth, Sándor (eds): *The Handbook of Courage: Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe.* Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, Budapest. 9–26.
- Bartha Ákos 2013: *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollegium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai.* Hernád Kiadó, Sárospatak.
- Bod Péter Ákos 2019: Rendszerváltozás és a közgazdaságtudományi képzés megváltozása. *Közgazdaság* (14.) 2. 29.
- Horváth László – Kádár Gyöngyvér (szerk.) 2014: *A báró Eötvös József Collegium hivatástörténete 1895–1950. Vezető a kiállított műtárgyakhoz.* ELTE Eötvös József Kiadó, Budapest.
- Huhák Heléna 2018: *Közgáz Klub.* <http://hu.cultural-opposition.eu/registry/?type=groupsandorgs&search=szentirmay> – utolsó letöltés: 2020. július 3.
- Kardos László (szerk.) 1978: *A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939–1949.* I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kornai János 2005: *A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz.* Osiris Kiadó, Budapest.

- Ladányi János 1998: A hallgatók társadalmi összetételének időbeni változásai a magyar felsőoktatásban, különös tekintettel a Közgazdaságtudományi Egyetemre. In: Temesi József (szerk.): *A felsőoktatási politika fél évszázada és a Közgazdaságtudományi Egyetem. 50 éves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Jubileumi tudományos ülés-szak 1998. október 1–3.* (Harmadik kötet.) Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, [Budapest].
- Majtényi György 2018: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban.* Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Nagy Gergely Miklós 2016: Az osztó – Spéder Zoltán FHB-vezér portréja. *Magyar Narancs* 2016. február 25. <https://magyarnarancs.hu/belpol/az-oszto-98347> – utolsó letöltés: 2020. július 3.
- Papp István 2008: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig.* (Politikatörténeti Füzetek 26.) Napvilág Kiadó, Budapest.
- Pogány Ágnes (szerk.) 2003: *Az értelmiségivé válás kohója a kollégium. Interjúk és dokumentumok a NÉKOSZ-ról és a szakkollégiumokról.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rainer M. János 2004: A „hatvanas évek” Magyarországon. (Politika)történeti közelítések. In: uő (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok.* 1956-os Intézet, Budapest, 11–30.
- Samuelson, Paul A.: 1976: *Közgazdaságtan.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Sepsi Enikő 2005: A Collegium. Visszatekintés az elmúlt 100 évre. *Világosság* (46.) 2–3. 31–38.
- Sipos Sándor 1981: Az olajárrobbanás és néhány értékelméleti tanulság. *Egyetemi Szemle* (3.) 3. 147–166.
- Somlai Katalin 2009: Ösztöndíjjal Nyugatra a hatvanas években. Az Országos Ösztöndíj Tanács felállítása. In: Tischler János (szerk.): *Kádárizmus, mélyfúrások. Évkönyv XVI.* 1956-os Intézet, Budapest, 273–314.
- Szabó Kálmán 1995: A Közgazdaságtudományi Egyetem első megvalósult reformjáról. In: Bakacsi Gyula – Tari Ernő (szerk.): *MáriásKönyv. Tisztelgő kiadvány Máriás Antal 70. születésnapjára.* Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vezetési és Szervezési Tanszék, Budapest, 249–267.
- Szabó Miklós – Szajp Szabolcs – Szerencsi András (szerk.) 1997: *Interjúkötet. 15 éves a Társadalomelméleti Kollégium.* (Fordulat különszám 1997. nyár). Társadalomelméleti Kollégium, Budapest.
- Szentirmay László 2018: *Polvax – Egy politikai klub a Kádár- és az Orbán-korban.* Ir-Ma Szamizdat Kiadó, Budapest.
- Szerencsés Károly 2010: *Eltékozolt évtized. Adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez.* Kairosz Kiadó, Budapest.
- Szövényi Zsolt 1975: A tudományos diákköri munka a XII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia alapján. *Felsőoktatási Szemle* (24.) 7–8. 464–469.
- Tömpe István 2017: *Az elitek árulása.* Noran Libro Kiadó, Budapest.